

**Теліженко Л. В.,
Лебідь А. Є.**

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**Теліженко Л. В.,
Лебідь А. Є.**

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Рекомендовано вченою радою Сумського державного університету

Суми
Сумський державний університет
2024

УДК 167.7+168
Т 31

Рецензенти:

О. П. Бойко – доктор філософських наук, професор, Сумський державний університет;

С. С. Денєжніков – кандидат філософських наук, доцент, Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

*Рекомендовано до видання
вченою радою Сумського державного університету
як навчально-методичний посібник
(протокол № 15 від 24 червня 2024 року)*

Теліженко Л. В.

Т 31 Філософія науки : навч.-метод. посіб. / Л. В. Теліженко, А. Є. Лебідь. – Суми : Сумський державний університет, 2024. – 107 с.

Навчально-методичний посібник містить тематичний план курсу, плани практичних занять, контрольні питання з курсу, перелік питань для підготовки до іспиту, вимоги та рекомендації до написання рецензій, наукових статей, тез, есе, списку літератури.

УДК 167.7+168

Сумський державний університет, 2024

ЗМІСТ

	С.
Вступ.....	5
Програма навчальної дисципліни «Філософія науки».....	9
Плани практичних занять.....	17
<i>Практичне заняття 1. Філософські засади науки та історичні типи наукової раціональності.....</i>	17
<i>Практичне заняття 2. Методологічні дискурси науки як інструмент репрезентації комплексних проблем.....</i>	22
<i>Практичне заняття 3. Фундаментальні та прикладні виміри сучасної науки.....</i>	27
<i>Практичне заняття 4. Істина та істинність наукового знання в епістемологічних моделях сучасного наукового дискурсу.....</i>	31
<i>Практичне заняття 5. Проблема реалізму та антиреалізму в сучасній філософії науки.....</i>	37
<i>Практичне заняття 6. Когнітивні основи науки та місце когнітивного підходу до науки в системі сучасних філософсько-методологічних досліджень.....</i>	41
<i>Практичне заняття 7. Філософія науки в перспективі подолання розриву між природничим і гуманітарним знанням.....</i>	45
<i>Практичне заняття 8. Розум, наука, прогрес у XXI ст. Етос науки.....</i>	50
<i>Практичне заняття 9. Гуманітарний вимір</i>	

сучасної науки.....	54
<i>Практичне заняття 10. Новітні технології</i>	
та штучний інтелект: виклики	
науки, етики та політики.....	59
Контрольні питання з дисципліни	
«Філософія науки» (для підготовки до тестів).....	64
Приклади тестових питань із філософії	
науки.....	71
Екзаменаційні питання.....	75
Теми рефератів.....	78
Вимоги до реферату.....	81
Зразок оформлення титульного аркуша	
реферату.....	85
Зразок оформлення плану реферату.....	86
Загальні правила написання рецензії.....	87
Загальні правила складання конспекту	
наукової статті.....	91
Вимоги до складання та оформлення	
тез.....	94
Правила написання есе.....	97
Список літератури.....	99

ВСТУП

Філософія науки – це сфера загальної філософії, що вивчає використовувані вченими методи висунення гіпотез та формулювання законів на основі зібраних фактів, способи обґрунтування й розвитку знання, а також початкові принципи дослідження, необхідні вченому для побудови доказів істинності своєї теорії.

Як навчальна дисципліна «Філософія науки» є складовою освітньо-наукової програми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «доктор філософії», належить до переліку обов'язкових навчальних дисциплін аспірантури, яку вивчають на першому році підготовки.

Дисципліна спрямована на формування в аспірантів загальнометодологічної культури, розвиток критичного рефлексивного мислення, аналіз філософських засад сучасного наукового знання, наукової раціональності, наукової картини світу та форм моделей сучасного наукового дискурсу. Особливу увагу приділяють розкриттю фундаментальних проблем сучасної філософії науки, аналізуванню її практичних аспектів, зокрема гуманітарних.

Метою навчальної дисципліни «Філософія науки» є підготовка аспірантів як фахівців у сфері науково-дослідної роботи, практичне застосування ними сучасних філософських знань у процесі виконання власного наукового дослідження під час вирішення комплексних завдань. Дисципліна сприяє розширенню навичок системного та аналітичного мислення під час виконання дослідницьких завдань з урахуванням сучасних тенденцій

у сфері фундаментальної та прикладної науки; формує здатність генерування нових знань під час вирішення поставлених завдань, додержання морально-етичних правил поведінки, етики досліджень, характерних для учасників академічного середовища, а також правил академічної доброчесності в наукових дослідженнях.

У результаті вивчення дисципліни «Філософія науки» аспіранти повинні **знати**:

- основні теоретичні положення філософії науки;
- предмет, методи, завдання філософії науки;
- особливості та критерії наукового знання;
- основні типи наукової раціональності;
- функції науки й функції філософії в науковому пізнанні;
- методологію наукових досліджень у предметній сфері;
- роль філософії науки в сучасному житті;
- особливості природничого та гуманітарного знання, зокрема, в конкретних дисциплінах і використовуваних методах;
- сучасні теорії розвитку наукового знання;
- розуміти природу криз наук, що періодично виникають, і необхідність прийняття нових парадигм у науковому знанні;
- основні засади академічної доброчесності в науковій діяльності;
- особливості розвитку інформаційного суспільства;
- підстави моралі, ціннісні орієнтації сучасної науки та основні положення Етичного кодексу вченого України.

Аспіранти повинні **вміти**:

– працювати з першоджерелами, швидко обробляти великі масиви інформації, використовувати філософську рефлексію для формування власної наукової світоглядної парадигми;

– визначати ідеали та норми класичної, некласичної та постнекласичної науки;

– розрізняти емпіричний і теоретичний рівень наукового пізнання й відповідні їм форми;

– застосовувати знання основ аналізу та синтезу в різних предметних сферах щодо критичного осмислення й вирішення науково-дослідних проблем;

– реконструювати пізнавальні методи, категоріальні схеми;

– формулювати та перевіряти гіпотези;

– використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, експериментальних досліджень, моделювання, наявні дані;

– працювати з науковими матеріалами в напрямку їх узагальнення та філософської інтерпретації;

– працювати з категоріальним апаратом філософії, а також будь-якої іншої галузі знання, доводячи їх до рангів дослідницьких інструментів;

– вести аргументовані наукові дискусії та відстоювати власну позицію;

– давати оригінальну авторську оцінку явищам і подіям наукового життя, оцінювати процеси соціальної, економічної, політичної та інших сторін життя сучасного суспільства.

Для аспірантів передбачено 30 годин лекцій та 20 годин практичних занять, також 100 годин відведено для самостійної роботи.

Письмові завдання (рецензія, конспект наукових статей, тези) оцінюють викладач із необхідним коментарем та аспіранти щодо результатів роботи один одного на основі виявлених здобувачем компетентностей, рівня виконання ним самостійної роботи, вміння шукати інформацію, її аналізувати та послуговуватися нею. Письмові завдання відповідають темам занять та самостійної роботи здобувачів.

Презентацію на одну з тем за власним вибором з переліку питань програми, визначених викладачем, аспірант готує самостійно. Презентацію оцінюють з огляду на компетентності, які продемонстрував здобувач під час її захисту на практичному занятті в результаті самостійної роботи, здатності до автономної роботи, вміння шукати інформацію та послуговуватися нею. Обсяг презентації до двадцяти слайдів, включаючи план та список використаних джерел.

Есе готує аспірант за одним із питань програми обсягом 2–3 сторінки тексту. Крім засвоєної інформації, воно може містити власні міркування з обраної теми.

В окремих випадках, визначених регламентом, аспірант пише реферат. Реферат повинен продемонструвати сучасний рівень оволодіння аспірантом філософською та методологічною культурою, його вміння осмислювати філософські проблеми, наявні основні результати філософських досліджень із розглядуваної теми.

**ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ФІЛОСОФІЯ НАУКИ»**

№ пор.	Тема	Разом, годин	Зокрема		
			лекцій, годин	практичні заняття, годин	самостійна робота, годин
1	2	3	4	5	6
Модуль 1. Фундаментальні проблеми сучасної філософії науки					
1	Філософські репрезентації сучасної науки	11	2	–	9
2	Філософські засади науки та історичні типи наукової раціональності	13	2	2	9
3	Методологічні дискурси науки як інструмент репрезентації комплексних проблем	15	4	2	9

4	Фундаментальні та прикладні виміри сучасної науки	12	2	2	8
5	Істина та істинність наукового знання в епістемологічних моделях сучасного наукового дискурсу	14	2	2	10
6	Проблема реалізму та антиреалізму в сучасній філософії науки	13	2	2	9
7	Когнітивні основи науки та місце когнітивного підходу до науки в системі сучасних філософсько-методологічних досліджень	14	2	2	10

Модуль 2. Практичні аспекти сучасної філософії науки					
8	Філософія науки в перспективі подолання розриву між природничим і гуманітарним знанням	13	2	2	9
9	Розум, наука, прогрес у XXI ст. Етос науки	15	4	2	9
10	Гуманітарний вимір сучасної науки	14	4	2	8
11	Новітні технології та штучний інтелект: виклики для науки, етики та політики	16	4	2	10
	<i>Разом із навчальної дисципліни:</i>	150	30	20	100

Модуль 1. Фундаментальні проблеми сучасної філософії науки

Тема 1. Філософські репрезентації сучасної науки

Філософська інтерпретація сутності науки, цілей, ідеалів, можливостей та етосу. Філософські засади науки та їх реальний зміст. Закономірності функціонування й розвитку науки та її вплив на цивілізаційні процеси. Онтологічні, епістемологічні, аксіологічні та антропологічні виміри науки. Класифікація філософських проблем науки та її поступу.

Тема 2. Філософські засади науки та історичні типи наукової раціональності

Системи засад науки та історичні типи наукової раціональності: класичний, некласичний та постнекласичний. Ідеали та норми наукового дослідження як складова засад науки. Наукові картини світу. Епістемологічні моделі сучасного наукового дискурсу. Класичні, некласичні та постнекласичні епістемологічні моделі наукового знання. Наукові революції як зміна історичних типів наукової раціональності. Поняття парадигми та науково-дослідницьких програм.

Тема 3. Методологічні дискурси науки як інструмент репрезентації комплексних проблем

Рефлексія й реконструкція наукового знання. Наукове мислення та його структура. Філософія науки й стандартна модель наукового знання. Емпіричні факти та

теоретичні узагальнення. Система знання як об'єкт емпіричного аналізу. Рекурентні міркування та конвенціоналізм. Конвенціональна реконструкція основоположень висновків. Гіпотетична реконструкція і принцип демаркації. Інтерсуб'єктивна фальсифікація наукової теорії. Методологія спростування теорій та еволюція знання.

Тема 4. Фундаментальні та прикладні виміри сучасної науки

Нормативний, дескриптивний, комунікативно-дискурсивний виміри наукового знання та сучасної науки. Наука як форма знання та епістемологічний дискурс. Нормативно орієнтовані різновиди дискурсів. Дескриптивно орієнтовані наукові дискурси. Особливості теорій сучасної науки та їх епістемологічних засад. Наука як форма знання та епістемологічний дискурс.

Тема 5. Істина та істинність наукового знання в епістемологічних моделях сучасного наукового дискурсу

Поняття істини та істинності наукового знання. Проблема носія істини. Концепції та теорії істини: кореспондентна, когерентна, прагматична, семантична, конвенціональна, дефляційна. Чи є знанням істинна та обгрунтована думка? Істина та істинність фундаментальної та прикладної науки.

Тема 6. Проблема реалізму та антиреалізму в сучасній філософії науки

Зміна засад розуміння реальності в сучасній науковій картині світу. Проблема наукового реалізму в сучасній філософії науки. Критика наукового реалізму. Недовизначеність теорії емпіричними даними. Проблема пояснення та дескрипції. Критика наукового фундаменталізму. Редукціонізм та антиредукціонізм як проблема методології науки. Проблема закону: фундаментальні та феноменологічні закони. Ідеалізації, апроксимації та наукові моделі у структурі наукового знання.

Тема 7. Когнітивні основи науки та місце когнітивного підходу до науки в системі сучасних філософсько-методологічних досліджень

Особистість і наука. Ірраціональність та культурне існування. Раціональність і наука. Когнітивний підхід. Людина як об'єкт впливу знань. Загальна й спеціальна теорія пізнання. Практичне ставлення до дійсності. Єдність об'єкта, предмета і суб'єкта пізнання. Емпіричні дані та їх узагальнення. Теоретичний рівень пізнання та абстрактне мислення. Проблема як форма наукового знання. Критика й наукова раціональність.

Модуль 2. Практичні аспекти сучасної філософії науки

Тема 8. Філософія науки в перспективі подолання розриву між природничим і гуманітарним знанням

Традиційні філософські проблеми в перспективі сучасної науки та філософії науки. Міждисциплінарний та трансдисциплінарний підходи до традиційних філософських проблем у сучасній науці. Цілісне світобачення й світорозуміння в контексті трансдисциплінарності. Когерентність становлення природничо-наукового та гуманітарного дискурсу.

Тема 9. Розум, наука, прогрес у XXI ст. Етос науки

Прогрес науки, його сутність і критерії. Кумулятивізм, антикумулятивізм. Прогрес науки та його позитивний вплив на антропосоціогенез. Критика прогресу науки та його виклики. Наслідки прогресу науки. Етос науки. Трансдисциплінарні норми й цінності.

Тема 10. Гуманітарний вимір сучасної науки

Наука та цінності людського буття. Трансгуманізм: революція людини? Екстропіанство. Іморталізм. Постгендеризм. Ставлення сучасних учених до гуманітарних вимірів науки. С. Вайнберг проти філософії. Попередження людству Е. Вілсона. Наукові та гуманітарні проблеми фундаментальної й прикладної науки. Сучасний

науковий дискурс: оновлення епістемологічної культури.
Наука нового століття: гуманітарні трансформації.

**Тема 11. Новітні технології та штучний інтелект:
виклики для науки, етики та політики**

Технології штучного інтелекту: співвідношення науки й моралі. Наука нового століття: зміна основ індустрії наукового прогнозу. Виклики тисячоліття наукоємних технологій. Нанотехнології та їх роль у долі цивілізації людства. Етична парадоксальність фундаментальної науки колайдерного віку. NBICS-технологічна цивілізація: обрії майбутнього. Мегатренд «converging technologies».

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття 1 Філософські засади науки та історичні типи наукової раціональності

(2 години)

План

1. Ідеали та норми наукового дослідження, наукові картини світу та філософські основи як складові системи засад науки.

2. Класика, некласика, постнекласика як історичні типи наукової раціональності.

3. Характер суб'єкт-об'єктних відносин у межах класичної, некласичної та постнекласичної раціональності.

4. Наукові революції як зміна історичних типів наукової раціональності.

5. Поняття парадигми та науково-дослідницьких програм.

Питання для самостійного опрацювання

1. Особливості класичних та некласичних практик та їх наслідки.

2. Наука в гносеологічному (пізнавальному) та епістемологічному (знаннєвому) аспектах.

Основні поняття: філософія, наука, наукова революція, раціональність, типи раціональності, класика, некласика, постнекласика, світогляд, парадигма, науково-дослідницька програма, матеріалізм, ідеалізм, онтологія, епістемологія, гносеологія, людиновимірність, нелінійність, суб'єкт-об'єктні відносини.

Теми виступів-презентацій

1. Наукова революція як зміна парадигм (Т. Кун).
2. Ньютоно-картезіанська парадигма як основа класичної наукової раціональності.
3. Роль квантової механіки у формуванні некласичного типу наукової раціональності.
4. Людиновимірність, нелінійність та міждисциплінарність як істотні риси синергетичної парадигми.

Письмове завдання

Напишіть рецензію на книгу Т. Куна «Структура наукових революцій» (1962 р.). Окрім аналізування та оцінювання роботи, висловіть свою думку з приводу рецензованого тексту, підтверджуючи її об'єктивними аргументами.

Особливу увагу зверніть на поняття парадигми в концепції наукових революцій Т. Куна.

Кун Томас. Структура наукових революцій. URL: <http://litopys.org.ua/kuhn/kuhn.htm>.

Контрольні питання

1. Що означає поняття «система засад науки»?
2. Що таке ідеали й норми наукового дослідження?
3. Як із розвитком науки змінювалися філософські ідеї та принципи, що забезпечують включення наукового знання в культуру.
4. Які особливості виділяють науку як систему знань, соціальний інститут, культурний і цивілізаційний феномен?
5. Як відбувається розвиток науки? Яку роль у ній відіграють фундаментальні відкриття?
6. Які на сьогодні виділяють типи наукової раціональності та чим вони відрізняються один від одного?
7. У чому полягають особливості постнекласичного типу наукової раціональності та відповідних йому методологій наукового дослідження?

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Сидоренко О. П. Філософія науки : курс лекцій з вивчення дисципліни для здобувачів III рівня вищої освіти «доктори філософії» спеціальності 204 «ТВППТ» денної та заочної форми навчання. Одеса : ОДАУ, 2019. 156 с.
2. Стежко З. В. Навчальний посібник з курсу «Філософія науки». Кропивницький : ЦНТУ, 2020. 93 с.
3. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

Додаткова

1. Декарт Р. Міркування про метод. URL: <https://www.management.com.ua/vision/vis017.html>.

2. Добронравова І. С. Нелінійне мислення. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/fil-dumka91-6.htm>.

3. Добронравова І. С. Практична філософія науки. Суми : ВТД «Університетська книга», 2017. 351 с.

4. Зубков М. Наукові революції як змінювання світогляду. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2017. № 869. С. 109–114. URI: <http://surl.li/kadcb>.

5. Кун Томас. Структура наукових революцій. URL: <http://litopys.org.ua/kuhn/kuhn.htm>.

6. Лук'янець В. Парадигма // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голов. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

7. Основи філософії : навч. посіб. / Л. О. Сандюк та ін. ; за ред. М. Ф. Шмиголя. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 412 с.

8. Пригожин І., Стенгерс І. Порядок із хаосу. Новий діалог людини з природою. URI: <http://surl.li/kadfq>.

9. Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. 588 с.

10. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

11. Філософія науки : підручник / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ

: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с. URL:
<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>.

12. Філософія науки : підручник / О. П. Сидоренко та ін. ; за ред. О. П. Сидоренка. Одеса, 2020. 230 с.

13. Шевчук С. Ф. Світогляд як результат взаємодії науки з іншими елементами духовного життя суспільства. URI: <http://surl.li/gudnb>.

Практичне заняття 2
Методологічні дискурси науки
як інструмент репрезентації комплексних
проблем

(2 години)

План

1. Поняття філософської рефлексії.
2. Науковий дискурс та його ознаки.
3. Сутність емпіризму та раціоналізму як філософських напрямків. Їх методи пізнання.
4. Стандартна модель наукового знання. Роль індуктивізму в її формуванні.
5. Специфіка рекурентних міркувань.
6. Конвенціональна та гіпотетична реконструкція наукового знання.
7. Методологія фальсифікаціонізму К. Поппера.
8. Поняття факту, гіпотези, теорії та метатеорії (за напрямом спеціальності).

Питання для самостійного опрацювання

1. Кумулятивна та революційна моделі розвитку наукового знання.
2. Індуктивізм та дедуктивізм як моделі здобуття достовірних знань в емпіризмі та раціоналізмі.
3. Позитивізм та етапи його розвитку.

Основні поняття: філософська рефлексія, науковий дискурс, наратив, метанаратив, емпіризм, раціоналізм, модель, пізнання, індуктивізм, рекурсія, конвенціоналізм, гіпотетична реконструкція, фальсифікованість, фальсифікація, фалібілізм, верифікація, позитивізм, неопозитивізм, судження, метод, методологія, методика, факт, гіпотеза, теорія, метатеорія, інтертекстуальність, інтерсуб'єктивність, кумулятивізм, історизм.

Теми виступів-презентацій

1. Поняття дискурсу. Типи дискурсів. Дискурсивне мислення та науковий дискурс (за напрямом спеціальності).

2. Поняття наративу. Метанаратив, парадигма, картина світу: спільне та відмінне (за напрямом спеціальності).

3. К. Поппер та його метод фальсифікації. Фалібілізм і фальсифікація.

Контрольні питання

1. Що таке філософська рефлексія?

2. Що таке філософський / науковий дискурс?

Сформулюйте основні вимоги до нього.

3. У чому полягає сутність емпіризму та раціоналізму як філософських напрямів?

4. Які є основні моделі розвитку наукового знання?

5. Що таке стандартна модель наукового знання?

6. Чим індуктивний метод наукового дослідження відрізняється від дедуктивного?

7. У чому полягає особливість гіпотетико-дедуктивної моделі побудови наукового знання?

8. Чим відрізняється конвенціональна реконструкція наукового знання від гіпотетичної реконструкції?

9. Чи можна сказати, що наукове знання відрізняється від інших форм знання можливістю дослідної перевірки? Чому?

10. Як відбуваються процедури верифікації та фальсифікації наукового знання? У чому їх відмінність?

11. У чому полягає сутність фаліблізму, який К. Поппер використав як основу методології фальсифікаціонізму?

12. За науковою працею К. Поппера «Логіка та ріст наукового знання» (розділ 4) з'ясуйте такі поняття, як «спростування», «конвенціоналізм», «фальсифікованість» і «фальсифікація». В якому контексті їх правильно використовувати?

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Переломова О. С. Філософія наукового дискурсу // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 38. С. 164–167. URL: <http://surl.li/rgfvj>.

2. Поппер К. Логіка та зріст наукового знання. URL: https://stud.com.ua/42280/filosofiya/filosofiya_metodologiya_nauki.

3. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

Додаткова

1. Дискусії про методи наукового пізнання: емпіризм і раціоналізм. URL: <http://surl.li/kcesb>.

2. Дротянко Л. Г. Філософія наукового пізнання : підруч. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 224 с.

3. Критика К. Поппером принципів логічного позитивізму. URL: <https://referatss.com.ua/work/kritika-k-ropperom-principiv-logichnogo-pozitivizmu/>.

4. Лівницька І. Науковий дискурс: рівні та особливості аналізу. URL: <http://surl.li/kcdup>.

5. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://surl.li/tjer>.

6. Науковий дискурс: походження, характеристика, типи та приклади. URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/discurso-cientifico-890>.

7. Наратив як метатеоретична парадигма. URL: <https://goal-int.org/narativ-yak-metateoretichna-paradigma/>.

8. Стояцька Г. М. Логіка та методологія наукових досліджень : конспект лекцій. Дніпро, 2016.

9. Стенфордська філософська енциклопедія. URL: <https://plato.stanford.edu/index.html>.

10. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

11. Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. 588 с.

12. Філософія науки : підручник / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>.

13. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположних методологій філософії науки. URL: <http://surl.li/rgfzm>.

Практичне заняття 3 **Фундаментальні та прикладні виміри** **сучасної науки**

(2 години)

План

1. Поняття фундаментальної та прикладної науки.
2. Наука як форма знання та епістемологічний дискурс.
3. Фундаменталізм і когерентизм як класичні епістемологічні моделі.
4. Дескриптивно орієнтовані дискурси.
5. Особливості теорій сучасної нелінійної науки та їх епістемологічних засад.

Питання для самостійного опрацювання

1. Основні підходи до розуміння науки.
2. Дескриптивність нелінійного теоретичного знання.

Основні поняття: фундаментальні науки, прикладні науки, епістемологія, дискурс, дискурс-аналіз, модель, дескриптивні науки, прескриптивні науки, нормативність науки, фундаменталізм, когерентизм, нелінійний процес, еволюційний підхід, самоорганізація, постнекласична наука.

Теми виступів-презентацій

1. Фундаментальні й прикладні дослідження в технічних науках. Їх особливості та значення для розвитку науки й суспільства (для *технічних спеціальностей за напрямом підготовки*).

Феномен фундаментального та прикладного знання (для *нетехнічних спеціальностей за напрямом підготовки*).

2. Моделі дескриптивно- та нормативно орієнтованих дискурсів.

3. Епістемологічні засади нелінійної науки.

Контрольні питання

1. Які дисципліни й чому належать до фундаментальних чи прикладних наук? Яке їх співвідношення?

2. Чим відрізняються фундаментальні науки від прикладних?

3. Що означає комунікативно-дискурсивний характер сучасної науки?

4. У чому полягає сутність методу дискурс-аналізу?

5. Коли і для чого застосовують метод дискурс-аналізу?

6. Які науки належать до нормативних?

7. Які є моделі нормативно орієнтованих дискурсів?

8. Що таке когерентизм? Яка причина його критики?

9. Які є типи дескриптивних моделей знання?

10. Які причини посилення дескриптивної складової в сучасній нелінійній науці?

11. Чи змінилися демаркаційні критерії фундаментального та прикладного знання в умовах інноваційного розвитку науки?

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Дротянко Л. Г. «Фундаментальне і прикладне знання в авіакосмічних дослідженнях». URL: <http://surl.li/mznnj>.

2. Стежко З. В. Навчальний посібник з курсу «Філософія науки». Кропивницький : ЦНТУ, 2020. 93 с.

3. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. 3-тє видання, виправл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

Додаткова

1. Добронравова І. С. Дескриптивність нелінійного теоретичного знання та самоорганізація нелінійної науки // Філософія освіти. 2017. № 1 (20). С. 30–41.

2. Добронравова І. С. Практична філософія науки. Збірник наук. праць. Суми : ВТД «Університетська книга», 2017. 352 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Dodr-phil-2017.pdf>.

3. Заглада В. М. Фундаментальне і прикладне в науці: аксіологічні аспекти. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2660/1/08zvmnaa.pdf>.

4. Епістемологічні моделі сучасного наукового дискурсу. URL: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/7-ch.htm>.

5. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://surl.li/tjer>.

6. Норма // Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-74024>.

7. Тейлор Ч. Подолання епістемології // Після філософії: кінець чи трансформація? / Чарльз Тейлор ; пер. з англ. О. М. Соболев, упоряд. К. Байнес та ін. Київ : Четверта хвиля, 2000. С. 406–431.

8. Тхоровська С. В. Метод дискурс-аналізу: поняття та застосування (на прикладі ідеологічного дискурсу) // Молодий вчений. 2022. № 2 (102). URL: <http://surl.li/kcizp>.

9. Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. 588 с.

10. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

11. Філософія науки : підручник / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ Київський університет, 2018. 255 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>.

12. Фундаментальні та прикладні дослідження. URL: <http://surl.li/kcejec>.

Практичне заняття 4
Істина та істинність наукового знання
в епістемологічних моделях
сучасного наукового дискурсу

(2 години)

План

1. Правда. Істина. Істинність.
2. Класична кореспондентна теорія істини.
3. Некласичні концепції істини, їх особливість.
4. Сутність когерентної концепції істини.
5. Прагматична, семантична та конвенціональна концепції істини.
6. Дефляційна теорія істини.
7. Значення істини у фундаментальних та прикладних сферах знання.

Питання для самостійного опрацювання

1. Концепції релятивності знання та ймовірнісної істини.
2. Істина в постнекласичній науці.
3. Роль модельного мислення в сучасній науці.

Основні поняття: правда, постправда, істина, істинність, об'єктивна істина, відносна істина, абсолютна істина, логічна істинність, фактична істинність,

прагматична істинність, кореспондентна істина, ймовірнісна істина, семантична істина, релятивність знання, конвенціоналізм, фундаментальна наука, прикладна наука, модельне мислення, постнекласична наука, багатовимірність.

Теми виступів-презентацій

1. Проблема істини в науковому пізнанні. Абсолютна та відносна істини.
2. Історичність істини. Істини в класичній, некласичній та постнекласичній науці.
3. Істина у фундаментальній і прикладній науці.
4. Ефективність та прагматизм як критерії істини в сучасній науці.

Письмове завдання

«Істина, її критерії та проблеми визначення в науці». Тези наукових праць про істину М. Поповича та Г. Гадамера.

Прочитайте уривки текстів про істину М. Поповича та Г. Гадамера. З'ясуйте, як розуміє істину, її критерії та проблему визначення кожен з авторів. Зверніть увагу на те, що спільного та відмінного в їх поглядах на істину?

Складіть вторинні тези наукових праць про істину М. Поповича та Г. Гадамера, приділяючи особливу увагу

під час моделювання змісту текстів відповіді на поставлені вище питання.

Попович М. В. Прийняття істини. Пізнання істини як розуміння: аналіз і синтез // Раціональність і виміри людського буття. Київ : Сфера, 1997. С.122–127 ; С. 233–239.

Возняк Т. Що є істина? Наука та істина // Тексти та переклади. Харків : Фоліо, 1998. С. 363–373.

Уривки текстів про істину М. Поповича та Г. Гадамера можна знайти в такому навчальному посібнику: Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. С. 258–269.

Контрольні питання

1. Що таке істина? Які концепції істини існують?
2. Чим істина відрізняється від правди?
3. Яке значення має поняття «істинність» з погляду формальної логіки?
4. Чим відрізняється фактична істинність від логічної істинності?
5. У чому полягає сутність класичної кореспондентної теорії істини?
6. Які концепції істини належать до некласичних? Що є спільним для них?
7. Які недоліки має когерентна концепція істини?

8. Яких поглядів щодо розуміння істини додержується філософія прагматизму (Ч. Пірс, У. Джемс, Дж. Дьйої та ін.)?

9. Як А. Тарський у семантичній концепції істини вирішив «парадокс брехуна»?

10. Що таке істина з погляду конвенціональної концепції істини?

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Стежко З. В. Навчальний посібник з курсу «Філософія науки». Кропивницький : ЦНТУ, 2020. 93 с.

2. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. 3-тє видання, виправл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

Додаткова

1. Возняк Т. Що є істина? Наука та істина // Тексти та переклади. Харків : Фоліо, 1998. С. 363–373.

2. Лебідь А. Є. Концепт «істина» в аналітичній філософії : монографія. Суми : СумДУ, 2017. 381 с.

3. Лебідь А. Є. Кореспондентна теорія істини: переваги та недоліки // Філософія науки: традиції та інновації. 2013. № 1 (7). С. 61–69.

4. Лебідь А. Є. Парадигми наукової істини в аналітичній філософії : дис. доктора філос. наук : 09.00.05 /

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 399 с.

5. Логічна і фактична істинність // Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ ; Абрис, 2002. 743 с.

6. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://surl.li/tjer>.

7. Попович М. В. Прийняття істини. Пізнання істини як розуміння: аналіз і синтез // Раціональність і виміри людського буття. Київ : Сфера, 1997. С. 122–127, С. 233–239.

8. Ратніков В. Когерентна концепція істини в сучасному гуманітарно-науковому знанні (До проблеми співвідношення природничо-наукового та гуманітарного знання) // Філософські науки. 2016. № 2. С. 117–123.

9. Семантичне визначення істини // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М – Я. С. 376.

10. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

11. Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. 588 с.

12. Філософія науки : підручник /
І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової.
Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с. URL:
<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>.

Практичне заняття 5

Проблема реалізму та антиреалізму в сучасній філософії науки

(2 години)

План

1. Реальність у межах класичного природознавства.
2. Зміна засад розуміння реальності в некласичній картині світу.
3. Критика наукового реалізму. Антиреалізм та його основні форми.
4. Фундаментальні та феноменологічні закони.
5. Ідеалізації, апроксимації та наукові моделі у структурі наукового знання.

Питання для самостійного опрацювання

1. Деїзм і подвійне розуміння реальності.
2. Типи реалізму (наївний, науковий, метафізичний, етичний та ін.).
3. Детермінізм і холізм як два способи побудови наукової картини світу: спільне й відмінне.

Основні поняття: реальність, нереальність, реалізм, науковий реалізм, неореалізм, антиреалізм, семантичний антиреалізм, наївний реалізм, метафізичний реалізм, традиційний реалізм, реальне існування, онтологія, об'єкт, буття, деїзм, факт, матерія, дійсність,

субстанція, речовинність, ілюзія, істина, містика, теорія кореспонденції.

Теми виступів-презентацій

1. Реальність у класичній та некласичній картинах світу.
2. Науковий та структурний реалізм: спільне й відмінне.
3. Реалізм і антиреалізм: відмінність поглядів на реальність та істину.
4. Особливості моделювання як методу наукового дослідження.

Контрольні питання

1. Що означає поняття «реальність»?
2. Що вивчає наука?
3. Чим спричинена поява двох течій щодо осмислення реальності, реалізму та антиреалізму?
4. Чому спір реалізму-антиреалізму пов'язаний з питанням про істину?
5. Хто є найвідомішими представниками реалізму та антиреалізму?
6. На які течії під тиском критики розпався реалізм?
7. У чому полягає сутність структурного реалізму?
8. Які є основні форми антиреалізму?
9. У чому полягає дескриптивізм П. Дюгема?
10. Яке значення для науки має ідеалізація як мисленнєве конструювання?

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Карівець І., Кадикало А. Сучасна філософія науки: теми і проблеми» : навч. посіб. із курсу «Філософія і методологія науки» для аспірантів. Львів : Львівська політехніка, 2024.

2. Лебідь А. Є. Парадигма реалізму та теорії істини. URL: <http://surl.li/rjsyu>.

3. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. 3-тє видання, виправл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

Додаткова

1. Карась А. Реальність у класичній і некласичній епістемології та її переусвідомлення. URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/10_2007/6.pdf.

2. Лебідь А. Є. Парадигми наукової істини в аналітичній філософії : дис. доктора філос. наук : 09.00.05 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 399 с.

3. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://surl.li/tjer>.

4. Млинців А. К. Реалізм і антиреалізм: теоретико-пізнавальний аспект. URL: http://8ref.com/16/referat_160.html.

5. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ ; Абрис, 2002. 743 с.

6. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки: навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

7. Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. 588 с.

8. Філософія науки : підручник / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>.

Практичне заняття 6
Когнітивні основи науки та місце
когнітивного підходу до науки в системі
сучасних філософсько-методологічних досліджень

(2 часа)

План

1. Особистість і наука.
2. Раціональність і наука.
3. Когнітивний підхід.
4. Загальна й спеціальна теорія пізнання.
5. Практичне ставлення до дійсності.
6. Єдність об'єкта, предмета та суб'єкта пізнання.
7. Проблема як форма наукового знання.
8. Критика й наукова раціональність.

Питання для самостійного опрацювання

1. Ірраціональність і культурне існування.
2. Людина як об'єкт впливу знань.
3. Перша та друга хвилі когнітивної революції XX ст. Роль Н. Хомського в ній.

Основні поняття: когнітивний підхід, когнітивна революція, когнітивна наука, когнітивістика, когнітологія, когнітивізація, раціональність, ірраціональність, об'єкт пізнання, предмет пізнання, суб'єкт пізнання, дійсність, спеціальна теорія пізнання, філософія свідомості.

Теми виступів-презентацій

1. Проблема наукової раціональності у ХХ ст.
2. Розум і свідомість: проблема взаємовідношення та розуміння в сучасній науці.
3. Сутність процесу когнітивізації сучасної науки (на прикладі напряму спеціальності).

Контрольні питання

1. Який вплив на дослідження мають особистісні якості вченого та його позиція?
2. Які особливості має геніальний учений відповідно до моделі вченого-генія Джеральда Холтона?
3. Яку роль у культурі людства відіграє ірраціональне знання?
4. У чому полягає відмінність між ірраціональним та раціональним? Які їх особливості?
5. Раціональне мислення та його критерії в науці.
6. Причини критики наукової раціональності в другій половині ХХ ст.
7. Модель наукової раціональності Т. Куна.
8. Когнітивістика, когнітологія, когнітивний підхід. Що означають ці поняття? Що спільного та відмінного між ними?
9. Чи розв'язані проблеми розуму, мислення та свідомості в межах сучасних когнітивних напрямків і підходів?

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Карівець І., Кадикало А. Сучасна філософія науки: теми і проблеми» : навч. посіб. із курсу «Філософія і методологія науки» для аспірантів. Львів : Львівська політехніка, 2024.

2. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. 3-тє видання, виправл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

Додаткова

1. Карась А. Реальність у класичній і некласичній епістемології та її переусвідомлення // Вісник Львівського університету. Філософські науки. 2007. Вип. 10. С .41–52. URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/10_2007/6.pdf.

2. Мельник В. Людиновимірність науки та її цивілізаційні виклики. URL: <http://surl.li/gueag>.

3. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://surl.li/tjer>.

4. Особистість і наука. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko-monogr/1.htm>.

5. Раціональне та ірраціональне в пізнавальній діяльності // <http://um.co.ua/8/8-7/8-79814.html>.

6. Розова Т. В., Чорна Л. В. Людина. Культура. Філософія. (Проблема людини в європейській філософії) : підруч. Київ ; Одеса : Освіта України, 2015. Кн. 1. 328 с.

7. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ ; Абрис, 2002. 743 с.

8. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

9. Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М. 2017. 588 с.

10. Філософія науки : підручник / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ Київський університет, 2018. 255 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>.

11. Ханстантинов В. О. Філософія науки : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2017. 188 с.

12. Чуйко В. Л. Когнітивізм як об'єкт когнітології: монографія // <https://studfile.net/preview/9993486/>.

Практичне заняття 7
Філософія науки в перспективі подолання
розриву між природничим і гуманітарним знанням

(2 години)

План

1. Традиційні філософські проблеми в перспективі сучасної науки та філософії науки.
2. Міждисциплінарний підхід до традиційних філософських проблем у сучасній науці.
3. Трансдисциплінарний підхід у сучасній науці, його особливості та перспективи.
4. Цілісне світобачення й світорозуміння в контексті трансдисциплінарності.
5. Когерентність становлення природничо-наукового та гуманітарного дискурсу.

Питання для самостійного опрацювання

1. Проблемно-трансдисциплінарна модель (Mode-1 і Mode-2) еволюції наукового знання Х. Новотні та М. Гіббонса.
2. «Постнормальна наука» С. Фунтовича і Д. Раветц.
3. «Потрійна спіраль» розвитку науки Г. Іцковіча та Л. Ледейдорфа.

Основні поняття: дисциплінарність, полідисциплінарність, міждисциплінарний підхід, трансдисциплінарний підхід, мультидисциплінарність, наука Mode-1, Mode-2, «постнормальна наука», «потрійна спіраль», модель, когерентність, рівні реальності, приховане Третє, суб'єкт-об'єктна єдність.

Теми виступів-презентацій

1. Трансдисциплінарність у сучасній науці: її сутність, неоднозначність розуміння та використання.

2. Міждисциплінарність і полідисциплінарність: спільне й відмінне.

3. Особливості зближення природничо-наукового та гуманітарного знання в межах сучасної науки (між-, пост-, транснауки).

Письмове завдання

Складіть конспект перекладу наукової статті Сью МакГрегор «Ніколескуанський та цюріхський підходи до трансдисциплінарності» (McGregor Sue L. T. The Nicolescuian and Zurich Approaches to Transdisciplinarity. Integral Leadership Review, 15(2), 6-16).

Зверніть особливу увагу на основні відмінності між розумінням трансдисциплінарності Б. Ніколеску та цюріхської школи.

МакГрегор Сью. Ніколескуанський і цюріхський підходи до трансдисциплінарності. URL: <http://surl.li/rlfcg>.

Контрольні питання

1. Чому міждисциплінарність пов'язується з більш високим типом наукової раціональності? Які можливості та перспективи для наукового дослідження вона має?

2. Чим відрізняється міждисциплінарність від полідисциплінарності та мультидисциплінарності? Що означає кожне з цих понять?

3. Які визначення трансдисциплінарності Ви знаєте? Що в цьому понятті означає префікс транс-?

4. Як уявляється характер суб'єкт-об'єктних відносин у межах дисциплінарного, міждисциплінарного та трансдисциплінарного наукового знання?

5. У чому полягає принципова відмінність розуміння трансдисциплінарності Басараба Ніколеску та Майкла Гіббонса?

6. Що означає Mode-1 і Mode-2 в концепції трансдисциплінарності Майкла Гіббонса?

7. Чому Басараб Ніколеску вважає появу трансдисциплінарності «надією для людства»?

8. Про дисциплінарність, міждисциплінарність чи трансдисциплінарність цитата французького філософа Едгара Морена: «... може означати лише й просто те, що різні дисципліни сідають за спільний стіл, подібно тому, як різні нації збираються в ООН винятково для того, щоб заявити про свої власні національні права і свій суверенітет стосовно посягань сусіда. Але ...може прагнути також до обміну й кооперації, внаслідок цього ... може ставати чимось органічним»?

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Карівець І., Кадикало А. Сучасна філософія науки: теми і проблеми» : навч. посіб. із курсу «Філософія і методологія науки» для аспірантів. Львів : Львівська політехніка, 2024.

2. МакГрегор Сью. Ніколескуанський і цюріхський підходи до трансдисциплінарності. URL: <http://surl.li/rlfcg>.

3. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. 3-тє видання, виправл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

Додаткова

1. Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм : матеріали Міжнародної наукової конференції (14–15 жовтня 2013 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. 376 с.

2. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.

3. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://surl.li/tjer>.

4. Теліженко Л. В., Панкратова В. О. Трансдисциплінарність як новий тип вироблення наукового знання. *Грааль науки*, 2021. № 3. С. 32–35.

5. Хартія трансдисциплінарності. URL: <http://surl.li/bdnng>.

6. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

7. Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. 588 с.

8. Філософія науки : підручник / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>.

9. Development of scientific, technological and innovation space in Ukraine and EU countries. Riga : Baltija Publishing, 2021. 416 p.

10. Nicolescu, B. From Modernity to Cosmodernity – Science, Culture, and Spirituality. New York (USA) : State University of New York (SUNY) Press, 2014.

11. Nicolescu B. Transdisciplinaridade: uma esperança para a humanidade // TRANSDISCIPLINARIDADE e educação do futuro / Florence Dravet, Florent Pasquier, Javier Collado, Gustavo de Castro, organizadores – Brasília : Cátedra UNESCO de Juventude, Educação e Sociedade ; Universidade Católica de Brasília, 2019. P. 13–18.

Практичне заняття 8

Розум, наука, прогрес у XXI ст. Етос науки

(2 години)

План

1. Прогрес науки, його сутність та критерії.
2. Кумулятивізм та антикумулятивізм.
3. Позитивний вплив прогресу науки на антропосоціогенез.
4. Виклики прогресу науки та його критика.
5. Технополіси, технопарки та інкубатори в сучасній науці.
6. Етос науки та його види.
7. Етос постнекласичної науки.

Питання для самостійного опрацювання

1. Інтерналізм та екстерналізм про фактори розвитку наукового пізнання.
2. «Екзистенційний настрій» як елемент етосу постнекласичної науки.
3. Етос постнекласичної та трансдисциплінарної науки.

Основні поняття: прогрес науки, кумулятивізм, антикумулятивізм, інтерналізм, екстерналізм, техносфера, технократизм, технокритицизм, технополіс, технопарк, «інкубатор» інноваційного підприємства, регіон науки,

етос науки, етос Р. Мертона, етос Д. Зімана, наукова революція, постакадемічна наука.

Теми виступів-презентацій

1. Особливості антикумулятивізму П. Феєрабенда.
2. Етос науки. Його сутність та види.
3. Корекція «етосу науки» (Я. Гочковський, Р. Богуслав, Я. Мітрофф, С. Фуллер, Д. Зіман та ін.).
4. Негативні сторони впливу науково-технічного прогресу на людину, суспільство, природу.

Контрольні питання

1. Що таке прогрес науки та які його основні ознаки?
2. Що означають поняття «прогрес», «розвиток», «еволюція», «революція», «коелеволюція»? Чим вони відрізняються в контексті наукового поступу?
3. У чому проявляється кумулятивізм як основа наукового прогресу?
4. Хто з відомих учених розвивав концепцію кумулятивізму та був її прихильником?
5. Хто є основоположником, класичним представником антикумулятивізму?
6. На яких особливостях розвитку науки наголошено в антикумулятивізмі?
7. Які аргументи наводив П. Феєрабенд, називаючи прогрес науки міфом?

8. Чим відрізняється технократизм від технокритицизму?

9. Що означають поняття «технополіс», «технопарк», «інкубатор» як складові регіону науки?

10. Чим зумовлені інтерналізм та екстерналізм як фактори розвитку наукового пізнання?

11. Що означає «екзистенційний настрій» як елемент етосу постнекласичної науки? Як його потрібно розуміти?

12. Що означає академічна, постакадемічна, постнекласична наука?

13. Як техніка, на думку Л. Мамфорда, вплинула на розвиток людини? Що означає в його праці «Міф про машину. Техніка і розвиток людини» поняття «техніка»?

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Карівець І., Кадикало А. Сучасна філософія науки: теми і проблеми» : навч. посіб. із курсу «Філософія і методологія науки» для аспірантів. Львів : Львівська політехніка, 2024.

2. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. 3-тє видання, виправл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

Додаткова

1. Бенуа Ален. Коротка історія ідеї прогресу. URL: <http://surl.li/rlkdz>.

2. Етос науки. URL: <http://slovopedia.org.ua/104/53397/1083564.html>.

3. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. С. 41–52, С. 113–116.

4. Мамфорд Льюїс. Міф про машину. Техніка і розвиток людини // Філософія науки : навч. посіб. / В. С. Сторожук та ін. Івано-Франківськ : Вид. Кушнір Г. М., 2017. С. 289–291.

5. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://surl.li/tjer>.

6. Ханстантинов В. О. Філософія науки : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 105–121.

7. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

8. Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. С. 117–127, С. 289–291.

Практичне заняття 9

Гуманітарний вимір сучасної науки

(2 години)

План

1. Трансгуманізм, екстропіанство, іморталізм, постгендеризм про перспективи людини в ХХІ ст.
2. Ставлення сучасних учених до гуманітарних вимірів науки (С. Вайнберг, Е. Вілсон).
3. Наукові та гуманітарні проблеми фундаментальної науки.
4. Наукові та гуманітарні проблеми прикладної науки.
5. Оновлення епістемологічної культури сучасного наукового дискурсу.
6. Гуманітарні трансформації в науці ХХІ століття.

Питання для самостійного опрацювання

1. Взаємовідношення науки й духовності в умовах технологічного розвитку суспільства.
2. Цінність науки та людини в постсучасному (постмодерному) дискурсі.
3. Ю. Н. Харарі про майбутнє людства в умовах розвитку високих технологій.

Основні поняття: трансгуманізм, екстропіанство, іморталізм, постгендеризм, кіборгізація, кріоніка,

постлюдина, гуманітарні трансформації, постмодерн, постпостмодерн, постсучасний дискурс, генетична інженерія, біоетика, людиновимірність, клонування, трансплантація, евгеніка, евтаназія.

Теми виступів-презентацій

1. Трансгуманізм: поява надлюдини чи втрата ідентичності?
2. Трансперсональна філософія про людину (трансперсоналізм С. Грофа, інтегральний підхід К. Уїлбера).
3. Феномен біоетики: технології задоволення та виправдання потреб людини.

Контрольні питання

1. Як пояснити надважливість завдання науки й суспільства розвивати в сучасних умовах цілісну особистість?
2. Що таке трансгуманізм? Які його позитивні та негативні сторони?
3. Який зв'язок між філософією Ф. Ніцше та ідеями трансгуманізму?
4. Яка мета трансгуманізму?
5. Які є напрями трансгуманізму?
6. Що таке екстропіанство?
7. Які тенденції до змін у людині мають іморталізм і постгендеризм?
8. Що таке духовність і як її людина розвиває?

9. Як співвідносяться наука й духовність в умовах технологічного розвитку суспільства?

10. Причини актуалізації питання гуманітарних вимірів сучасної науки.

11. Що спільного та відмінного в поняттях «транслюдина» і «постлюдина»?

12. З якими етичними проблемами пов'язані клонування, евтаназія, трансплантація, євгеніка?

13. Як осмислюється цінність науки й людини в постсучасному (постмодерному) дискурсі.

14. Які виклики перед сучасним людством, зокрема, й з огляду на розвиток науки, вбачав Стівен Хокінг у книзі «Короткі відповіді на великі питання»? Які його пропозиції щодо формування нашого майбутнього?

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Карівець І., Кадикало А. Сучасна філософія науки: теми і проблеми» : навч. посіб. із курсу «Філософія і методологія науки» для аспірантів. Львів : Львівська політехніка, 2024.

2. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. 3-тє видання, виправл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

Додаткова

1. Вайнберг С. Пояснюючи світ. Історія сучасної науки. Харків : КСД, 2019. 351 с.

2. Вілбер Кен. Коротка історія всього. Київ : Terra Incognita, 2020. 400 с.

3. Гроф С. Психологія майбутнього: уроки з сучасних досліджень свідомості / пер. з англ. Ярини Винницької та Олени Редчиць. Львів : Афіша, 2015. 328 с.

4. Дротянко Л. Г. Трансформація людської природи в контексті системи «людина – природа» // Вісник Національного авіаційного університету. 2022. № 1. С. 5–10.

5. Кузь О. М. Постсучасна теоретизація соціальної реальності / О. М. Кузь, О. М. Сахань // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Політологія. Харків, 2016. № 2. С. 95–112.

6. Лебідь Є. А. Етичні проблеми науки і техніки : навч. посіб. Суми : СумДУ, 2016. С. 103–113, С. 126–143.

7. Наука і цінності людського буття / Альчук М.П. та ін. ; за заг. ред. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 550 с.

8. Сидоренко Л. І. Гуманітарний вимір сучасного природознавства. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/guman-sidorenko.htm>.

9. Теліженко Л. В. Любов як сутнісний атрибут буття людини // Науковий журнал «Філософія та політологія в контексті сучасної культури». Дніпровський

національний університет імені Олеся Гончара. 2020. Вип. 2, т. 12. С. 46–52.

10. Теліженко Л. В., Ратушний О. В. Ситуація людини XXI ст.: глобалізаційні виклики і європейський досвід відповідей // Грані: науково-теоретичний альманах. Дніпро : Вид-во «Грані», 2021. Т. 24, № 3. С. 112–118.

11. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ ; Абрис, 2002. 743 с.

12. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

13. Філософія науки : підручник / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>.

14. Фукуяма Ф. Наше постлюдське майбутнє: наслідки біотехнологічної революції. URL: <http://surl.li/ggnlw>.

15. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 544 с.

16. Хокінг С. Короткі відповіді на великі питання. Київ : Вівсянка, 2019. 223 с.

17. Edward Osborne Wilson. The Superorganism: The Beauty, Elegance, and Strangeness of Insect Societies, 2009. WW Norton & Company.

18. Steven Weinberg. Dreams of a final theory. Vintage Books. A Division of andom House, Inc. New York.

Практичне заняття 10
Новітні технології та штучний інтелект:
виклики для науки, етики та політики

(2 години)

План

1. Технології штучного інтелекту: співвідношення науки й моралі.
2. Наука нового століття: зміна основ індустрії наукового прогнозу.
3. Виклики тисячоліття наукоємних технологій.
4. Нанотехнології та їх роль у долі цивілізації.
5. Етична парадоксальність сучасної фундаментальної науки.
6. Виклики технологій Ні-Hume.
7. Етична парадоксальність NBIC-технологій. Алармістська етика.
8. Етичний кодекс ученого України.

Питання для самостійного опрацювання

1. Цифрова людина як філософська проблема.
2. Тенденції впливу NBIC-технологій на людину та суспільство.
3. Зигмунд Бауман про «текучу сучасність».

Основні поняття: передбачення, прогнозування, футурологія, гуманітарна експертиза, наукоємні технології, штучний інтелект, інформаційні технології, технології Ні-Hume, технології Ні-Tech, нанотехнології, NBIC-технології, високі технології, машинний інтелект, алармістська етика, наноетика, етичний кодекс.

Теми виступів-презентацій

1. SMART-технології як виклик сучасній людині.
2. Сутність та призначення гуманітарної експертизи як наукового виду діяльності.
3. Експертна оцінка як метод наукового прогнозування.

Письмове завдання

Напишіть коротке есе довільної композиції обсягом до трьох сторінок на тему: «Шляхи забезпечення людства від ризиків застосування високих технологій».

Висловіть свої власні думки та враження щодо високих технологій, урахувавши їх можливості, вплив на людину й суспільство та ставлення до них інженерів-розробників, політиків, транснаціональних корпорацій тощо.

Контрольні питання

1. Що таке прогнозування та які є методи його проведення?
2. Для чого потрібна гуманітарна експертиза та як її проводять?
3. Які технології називають наукоємними, високими, інформаційними, «розумними»? Яка відмінність між цими технологіями?
4. У чому полягає особливість технологій Ні-Tech та Ні-Hum? Чим вони відрізняються?
5. Чому відбувається негативний вплив високих технологій на людину й суспільство?
6. Які сьогодні є тенденції впливу NBIC-технологій на суспільство?
7. У чому полягає особливість наноетики та алармістської етики?
8. Яких загальних етичних принципів повинен дотримуватися кожен учений у своїй професійній діяльності?

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Етичний кодекс ученого України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09#Text>.
2. Карівець І., Кадикало А. Сучасна філософія науки: теми і проблеми» : навч. посіб. із курсу «Філософія

і методологія науки» для аспірантів. Львів : Львівська політехніка, 2024.

3. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. 3-тє видання, виправл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

Додаткова

1. Гардашук Т. В. Нанотехнології та наноетика: суперечності обґрунтування. URL: http://files.odmu.edu.ua/anthropology/2017/01/a171_14.pdf.

2. Денежніков С. С. Еволюція людини епохи хай-тек: трансгуманістичні перспективи // Філософія науки: традиції та інновації, 2014. № 1 (9). С. 92–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FilosNauk_2014_1_13.

3. Керування натовпом. Теорія Ноама Хомського. URL: <https://psyhosoma.com/uk/keruvannya-natovpom-teoriya-noama-homskogo/>.

4. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://surl.li/tjer>.

5. Наукове прогнозування і суспільний прогрес. URL: http://ni.biz.ua/5/5_16/5_169987_nauchnoe-prognozirovanie-i-obshchestvenniy-progress.html.

6. Теліженко Л. В., Ратушний О. В. Ситуація людини XXI ст.: глобалізаційні виклики і європейський

досвід відповідей // Грані: науково-теоретичний альманах. Дніпро : Вид-во «Грані», 2021. Т. 24, № 3. С. 112–118.

7. Філософія науки : підруч. / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ Київський університет, 2018. 255 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>.

8. Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. 588 с.

9. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

10. Фукуяма Ф. Наше постлюдське майбутнє. Ч. 3. Що робити? URL: <https://uadoc.zavantag.com/text/17255/index-1.html?page=9>.

11. Хокінг С. Короткі відповіді на великі питання. Київ : Вівсянка, 2019. 223 с.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ НАУКИ»

(для підготовки до тестів)

1. Що означає поняття «система засад науки»?
2. Що таке ідеали та норми наукового дослідження?

Чим вони представлені?

3. Які особливості виділяють науку як систему знань, соціальний інститут, культурний і цивілізаційний феномен?

4. Що таке наукова проблема? Що впливає на її формування?

5. Що таке науковий факт?

6. Яку роль відіграє гіпотеза в науковому пізнанні?

Чим вона відрізняється від теорії?

7. Що таке метатеоретичний рівень наукового знання? Яку роль він відіграє в пізнанні?

8. Який сенс вкладають у поняття «підґрунтя (засади)» наукового пізнання?

9. Дайте характеристику основних складових засад наукового пізнання – ідеалів і норм, наукової картини світу, філософських засад.

10. Як відбувається розвиток науки? Яку роль у ній відіграють фундаментальні відкриття?

11. Які сьогодні виділяють типи наукової раціональності та чим вони відрізняються один від одного?

12. У чому полягають особливості постнекласичного типу наукової раціональності та відповідних йому методологій наукового дослідження?

13. Чим відрізняється класична наукова раціональність від некласичної та постнекласичної?
14. Що таке теза Дюгема – Куайна?
15. Що таке редукціонізм? Наведіть приклади.
16. Що таке парадигма й нормальна наука?
17. Коли і як відбуваються наукові революції?
18. Назвіть сильні й слабкі сторони кунівської концепції наукових революцій.
19. Чим обумовлена еволюція науки в концепції Тулміна? Назвіть внутрішні й зовнішні фактори такої еволюції.
20. Що таке філософська рефлексія?
21. Що таке філософський / науковий дискурс? Сформулюйте основні вимоги до нього.
22. У чому полягає сутність емпіризму та раціоналізму як філософських напрямів?
23. Які є основні моделі розвитку наукового знання?
24. Що таке стандартна модель наукового знання?
25. Чим індуктивний метод наукового дослідження відрізняється від дедуктивного?
26. У чому полягає особливість гіпотетико-дедуктивної моделі побудови наукового знання?
27. Чим відрізняється конвенціональна реконструкція наукового знання від гіпотетичної реконструкції?
28. Чи можна сказати, що наукове знання відрізняється від інших форм знання можливістю дослідної перевірки? Чому?

29. Що таке верифікація та фальсифікація?
30. Як відбуваються процедури верифікації та фальсифікації наукового знання? У чому полягає їх відмінність?
31. У чому полягає сутність фалібілізму, який К. Поппер використав як основу методології фальсифікаціонізму?
32. Які дисципліни й чому належать до фундаментальних чи прикладних наук? Яке їх співвідношення?
33. Чим відрізняються фундаментальні науки від прикладних?
34. Що означає комунікативно-дискурсивний характер сучасної науки?
35. У чому полягає сутність методу дискурс-аналізу?
36. Коли та для чого застосовують метод дискурс-аналізу?
37. Які науки належать до нормативних?
38. Які є моделі нормативно-орієнтованих дискурсів?
39. Які є фундаменталістські моделі знання?
40. Що таке когерентизм? Яка причина його критики?
41. Які є типи дескриптивних моделей знання?
42. Які причини посилення дескриптивної складової в сучасній нелінійній науці?
43. Що таке істина? Які концепції істини існують?
44. Чим істина відрізняється від правди?

45. Чим відрізняється фактична істинність від логічної істинності?

46. Що таке класична концепція істини? Які проблеми вона спричиняє?

47. У чому полягає сутність класичної кореспондентної теорії істини?

48. Які концепції істини належать до числа некласичних? Що є спільним для них?

49. Які недоліки має когерентна концепція істини?

50. Як А. Тарський у семантичній концепції істини розв'язав «парадокс брехуна»?

51. Що таке істина з погляду конвенціональної концепції істини?

52. Що таке семантична, прагматична, когерентна концепції істини? Які проблеми виникають під час їх застосування?

53. Що таке реалізм та антиреалізм? Які є основні форми антиреалізму?

54. У чому полягає сутність структурного реалізму?

55. Що таке науковий етос?

56. Що характеризує етос класичної науки?

57. Яка особливість етосу постакадемічної науки?

58. Чим позначені науковий етос Мертона та науковий етос Зімана? Чи можна сказати, що вони є фазами розвитку соціального інституту науки?

59. Чим відрізняється знання природничо-наукове, технічне й гуманітарне?

60. У чому полягає проблема демаркації?
61. Як відбуваються процедури верифікації та фальсифікації наукового знання? У чому полягає їх відмінність?
62. Яке значення для науки має гіпотеза?
63. Що таке гуманітарні й що таке природничі науки? У чому полягає відмінність між ними?
64. Охарактеризуйте особливості моделювання як методу наукового дослідження.
65. Які різновиди моделювання типові для сучасної науки? Наведіть приклади моделювання в технічних, соціальних та гуманітарних науках.
66. Чи можна науку вважати «міфом ХХ століття»? Чому? Обґрунтуйте відповідь.
67. Що означають поняття «прогрес», «розвиток», «еволюція», «революція», «коелеволюція»? Чим вони відрізняються в контексті наукового поступу?
68. Що таке принцип доповнюваності? Де і як він може бути застосований?
69. Як пояснити надважливість завдання науки й суспільства розвивати в сучасних умовах цілісну особистість?
70. Що таке трансгуманізм? Які його позитивні та негативні сторони?
71. Який зв'язок між філософією Ф. Ніцше та ідеями трансгуманізму?
72. Яка мета трансгуманізму? Які є напрями трансгуманізму?

73. Що таке екстропіанство?
74. Які тенденції до змін у людині мають іморталізм і постгендеризм?
75. Що таке духовність і як її людина розвиває?
76. Як співвідносяться наука й духовність в умовах технологічного розвитку суспільства?
77. Причини актуалізації питання гуманітарних вимірів сучасної науки.
78. Що спільного та відмінного в поняттях «транслюдина» і «постлюдина»?
79. З якими етичними проблемами пов'язані клонування, евтаназія, трансплантація, євгеніка?
80. Як осмислюється цінність науки і людини в постсучасному (постмодерному) дискурсі.
81. Які виклики перед сучасним людством, зокрема, з огляду на розвиток науки, вбачав Стівен Хокінг? Які його пропозиції щодо формування нашого майбутнього?
82. Що таке прогнозування та які його методи проведення?
83. Для чого потрібна гуманітарна експертиза та як її проводять?
84. Які технології називають наукоємними, високими, інформаційними, «розумними»? Яка відмінність між цими технологіями?
85. У чому полягає специфічна особливість технологій Ні-Tech та Ні-Hum? Чим вони відрізняються?
86. Чому відбувається негативний вплив високих технологій на людину й суспільство?
87. Які сьогодні є тенденції впливу NBIC-технологій на суспільство?

88. Яку роль у сучасній цивілізації відіграють нанотехнології?

89. У чому полягає особливість наноетики та алармістської етики?

90. Яких загальних етичних принципів повинен дотримуватися кожен учений у своїй професійній діяльності?

ПРИКЛАД ТЕСТОВИХ ПИТАНЬ ІЗ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ

1. Засади (основу) науки складають:

- а) ідеали й норми наукового дослідження, наукові картини світу, філософські основи науки;
- б) позитивізм, неопозитивізм, постпозитивізм;
- в) науковість, раціональність, причинність;
- г) доказовість, спростовуваність, розумність.

2. Наукове відкриття, що спричиняє наукову революцію; модель поставлення проблеми та її вирішення науковим співтовариством; загальноновизнаний зразок, шаблон для вирішення завдань-головоломок:

- а) метатеорія;
- б) стиль мислення;
- в) парадигма;
- г) праксис.

3. Розвиток науки як існування і перехід від однієї парадигми до іншої – це погляд:

- а) К. Поппера;
- б) Т. Куна;
- в) І. Лакатоса;
- г) П. Феєрабенда.

4. Якщо хоча б одне положення наукової теорії можна спростувати, то вся вона визнається неістинною – це принцип:

- а) фальсифікації;
- б) проліферації;
- в) демаркації;
- г) верифікації.

5. Висунення нової парадигми й перехід до неї Т. Кун називає:

- а) аномалією;
- б) науковою революцією;
- в) науковою новизною;
- г) кризою в науці.

6. Відповідність людських знань про дійсність самій дійсності – це визначення:

- а) науки;
- б) методології;
- в) істини;
- г) практики.

7. Відповідність знань дійсності – це:

- а) наукова гіпотеза;
- б) наукова ідея;
- в) наукова істина;
- г) наукова проблема.

8. Об'єктивне знання – це знання:

- а) внутрішньонесуперечливе;
- б) екстраментальне;
- в) логічне;
- г) правильне, точне.

9. Теоретичні (логічні) методи наукового пізнання:

- а) герменевтика, системний аналіз, структурно-функціональний аналіз;
- б) індукція, дедукція, аналіз, синтез;
- в) опис, спостереження, вимірювання;
- г) факт, ідея, проблема, гіпотеза.

10. Погляд на техніку як джерело небезпеки для людини й причину негативних явищ у сучасному суспільному житті – це:

- а) технократія;
- б) технологічний детермінізм;
- в) техноманія;
- г) технофобія.

11. Фундаментальний принцип класичної епістемології, згідно з яким розвиток науки є безперервним процесом накопичення нового знання на основі наявного:

- а) когерентизм;
- б) рекуренція;
- в) дескрипція;
- г) кумулятивізм.

12. Спосіб перевірки наукових результатів (гіпотез, теорій, ідей) за допомогою спростування положень, які їм суперечать:

- а) верифікація;
- б) фальсифікація;
- в) демаркація;
- г) кооперація.

13. З погляду холізму:

- а) ціле дорівнює сумі частин;
- б) частини й ціле різнозначні;
- в) частини домінують над цілим;
- г) ціле домінує над частинами.

ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Філософія як форма світогляду та особливий спосіб пізнання.
2. Співвідношення філософії й науки: спільне та відмінне.
3. Завдання та функції науки.
4. Наука як соціальний інститут.
5. Філософські виміри науки.
6. Етапи розвитку філософії науки.
7. Філософські засади науки.
8. Наукові революції (Т. Кун).
9. Класична наука.
10. Некласична наука.
11. Постнекласична наука.
12. Нелінійність постнекласичної науки (за напрямом спеціальності).
13. Синергетичні принципи та закономірності розвитку складних систем (за напрямком спеціальності).
14. Субстанція, енергія та інформація як складові сучасної наукової картини світу.
15. Дискурсивне мислення: поняття, основні засади (за напрямком спеціальності).
16. Наратив та метанаратив.
17. Рефлексивне пізнання.
18. Стандартна модель наукового знання.
19. Методологія фальсифікаціонізму.
20. Методологія емпіризму та експерименталізму.
21. Поняття факту, гіпотези, теорії та метатеорії.

22. Історизм як форма теоретичної рефлексії.
23. Феномен фундаментального та прикладного знання.
24. Моделі нормативно орієнтованих дискурсів.
25. Комунікативно-дискурсивний характер сучасної науки.
26. Істина як ідеал пізнання.
27. Основні концепції й теорії істини.
28. Методологія фальсифікаціонізму.
29. Методологія конвенціоналізму.
30. Критичний раціоналізм К. Поппера.
31. Науковий реалізм та його критика.
32. Редукціонізм та антиредукціонізм, їх можливості та межі.
33. Холістичний підхід у науці.
34. Наукова раціональність як певний спосіб побудови та обґрунтування наукової теорії.
35. Когнітивний підхід.
36. Міждисциплінарність у науці: особливості та перспективи.
37. Ідеї та принципи трансдисциплінарності.
38. Прогрес науки та його критерії.
39. Кумулятивізм та антикумулятивізм.
40. Виклики прогресу науки.
41. Етос класичної науки (етос Р. Мертона).
42. Постакадемічна наука (етос Дж. Зімана).
43. Сучасна антропологічна криза та її ознаки.
44. Етичні проблеми трансгуманізму.
45. Етичні проблеми клонування, евтаназії, трансплантації, евгеніки.

46. Взаємовідношення науки та духовності в умовах технологічного розвитку суспільства.

47. Цінність науки й людини в постсучасному (постмодерному) дискурсі

48. «Людиновимірність» як тенденція розвитку сучасної науки.

49. Експертна роль сучасної науки.

50. Штучний інтелект: загрози й можливості.

51. Специфіка й перспективи сучасних NBIC-технологій: соціогуманітарні ризики та перспективи.

52. Гуманітарна експертиза технонауки.

53. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність вченого на початку XXI ст.

54. Моральні імперативи проведення наукового дослідження.

55. Етичний кодекс ученого.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Еволюція взаємозв'язку філософії та науки.
2. Проблема демаркації науки й ненауки.
3. Поняття «модель» та її роль у розвитку наукового знання.
4. Поняття наукового методу та його філософські інтерпретації.
5. Проблема зростання наукового знання як одна з центральних проблем філософії науки.
6. Концепція зростання знання К. Попера.
7. Концепція зростання наукового знання Т. Куна.
8. Т. Кун про «нормальну» та революційну стадії в розвитку науки.
9. Наука й цінності сучасної цивілізації.
10. Поняття дискурсу. Типи дискурсів. Дискурсивне мислення та науковий дискурс (за напрямком спеціальності).
11. Поняття наративу. Метанаратив, парадигма, картина світу: спільне та відмінне (за напрямком спеціальності).
12. Рефлексивне пізнання та реконструктивна рефлексія.
13. Методологія фальсифікаціонізму. Фалібілізм і фальсифікація.
14. Методологія емпіризму та експерименталізму. Поняття факту, гіпотези, теорії, метатеорії (за напрямком спеціальності).

15. Методологічне значення фундаментальних і прикладних досліджень у розвитку науки.
16. Проблема сучасної гуманізації науки й техніки.
17. Наукова раціональність і її критерії.
18. Класична, некласична й постнекласична наука.
19. Співвідношення об'єкта та суб'єкта в класичному й сучасному природознавстві.
20. Основні характеристики сучасної постнекласичної науки.
21. Глобальний еволюціонізм і сучасна наукова картина світу.
22. Роль філософії в науковому дослідженні.
23. Критерії науковості знання. Проблема демаркації в науці.
24. Зміна історичних типів наукової раціональності: класична, некласична, постнекласична наука.
25. Проблема суб'єкта в класичній та сучасній теорії пізнання.
26. Раціоналізм у класичній та сучасній теоріях пізнання.
27. Особливості постнекласичної науки.
28. Наукова революція як зміна картини світу.
29. Феномен нелінійності та його філософський смисл.
30. Гіпотетико-дедуктивна модель організації наукового знання: сутність і методологічне значення.
31. Критичний раціоналізм К. Поппера та його роль у трансформаціях філософії науки.
32. Співвідношення природничо-наукового та гуманітарного знання.

33. Співвідношення технічного й гуманітарного знання.

34. Наука як епістемологічний дискурс.

35. Свобода наукових досліджень та соціальна відповідальність ученого.

36. Постнекласична наука. Основні засади розуміння між ученими.

37. Наукова раціональність, її основні риси.

38. Імперативи наукового етосу.

39. Людська природа як об'єкт біотехнології.

40. Співвідношення можливостей природного й штучного інтелектів.

ВИМОГИ ДО РЕФЕРАТУ

Реферат – це наукова робота, що містить систематизовану інформацію стосовно обраної аспірантом теми в межах філософії науки. Написання реферату аспірантові дає змогу продемонструвати свій загальний і теоретико-методологічний рівень підготовленості, здатність до творчого наукового пошуку, можливість опрацьовувати попередні дослідження з даної теми, застосовувати власні знання та вміння в практичній діяльності. Також цей вид наукової роботи дозволяє виявити здатність самостійно осмислити обрану тему, творчо її дослідити, зібрати, проаналізувати та систематизувати літературні джерела, а також лаконічно й правильно сформулювати висновки щодо проведеного дослідження.

Необхідними вимогами до написання реферату є логічність, послідовність та аргументованість викладення матеріалу.

Обираючи тему реферату, аспірантові бажано враховувати її зв'язок із напрямком своєї наукової діяльності, актуальність та значущість із погляду науки, а також наявність наукової літератури з даної теми за останні п'ять років.

План реферату складають після визначення його теми, він може бути як скороченим (складатися з 3–4 пунктів, що розкривають зміст теми), та розгорнутим (окрім пунктів, може мати підпункти). Водночас пункти плану не повинні дублювати назви теми реферату.

Обсяг реферату становить 21–25 сторінок друкованого тексту українською мовою формату А4.

Стандарти: кегель – 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5, шрифт Times New Roman, абзацний відступ – 1,25 см, поля: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, лівє – 3 см, правє – 1,5 см.

Реферат повинен відповідати вимогам, що ставляться до наукових праць і відповідно мати:

- чіткий та послідовний виклад матеріалу;
- точні формулювання понять, розглядуваних у рефераті;
- переконливі аргументи щодо власної думки;
- обґрунтовані висновки;
- список використаних джерел, оформлений згідно з вимогами ВАК України.

Реферат повинен містити такі структурні елементи: титульний аркуш, план, вступ, текст (основна частина), висновки, список використаних джерел. Титульний аркуш повинен мати тему, відомості про аспіранта та керівника дисертаційної роботи.

Приблизний план реферату:

- **Титульний аркуш** – перша сторінка реферату, на якій зазначають назву відомства, якому підпорядковується дана установа; назву самої установи; структурний підрозділ і відповідну кафедру; тему реферату; шифр і назву наукової спеціальності аспіранта, форму навчання та прізвище, ім'я, по батькові виконавця; місце для написання прізвища, імені й по батькові, наукового ступеня

рецензента; оцінку, виставлену рецензентом; місто та рік написання реферату.

- **Зміст**, який подають на другій сторінці роботи після титульного аркуша, що послідовно містить такі структурні елементи: вступ; перелік назв усіх розділів, параграфів і пунктів; висновки роботи; список використаних джерел; додатки (за необхідності); номери сторінок.

- **Вступ**, що повинен починатися з нової сторінки й за обсягом не перевищувати однієї сторінки, розкривати актуальність обраної теми та обґрунтовувати необхідність її виконання.

- **Розділи реферату**, з яких складається його основна частина, що розкриває сутність обраної теми. Її написання починається з наступної сторінки після вступу та може містити такі розділи:

- 1) стислий аналітичний огляд літератури (стан проблеми);

- 2) розділи та параграфи, що відображають необхідні відомості про предмет дослідження і є достатніми для розкриття сутності даної теми;

- 3) результати виконаної роботи.

Розділи автор може поділяти на підрозділи й пункти. Висновки в рефераті розміщують після розкриття його теми й починають із нової сторінки. Вони узагальнюють наведені результати дослідження, їх викладають чітко та лаконічно. У висновках автор стисло висвітлює суть розглянутої теми дослідження.

- **Список використаних джерел**, який подають на окремій сторінці, він є сукупністю бібліографічних відомостей про використані автором документи або частини документів. Джерела автор наводить за визначеними державним стандартом вимогами, що є достатніми для характеристики та ідентифікації видання. До списку використаних джерел не потрібно включати видання, на які автор не посилається в тексті.

Посилання на джерела в тексті пишуть у квадратних дужках. Перша цифра в дужках – номер джерела в списку літератури, друга цифра – номер сторінки. Між номером джерела та номером сторінки ставлять кому, між номерами джерел – крапку з комою. Наприклад: [2], [2, с. 76], [4; 7; 8]. Бібліографічні джерела наводяться в алфавітному порядку або порядку цитування.

За потреби реферат може мати додатки.

**ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ
ТИТУЛЬНОГО АРКУША РЕФЕРАТУ**

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

РЕФЕРАТ
із філософії науки
на тему « _____ »

Виконав: аспірант
кафедри _____

Науковий керівник:
д-р філос. наук, проф. _____

Суми
2024
85

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ПЛАНУ РЕФЕРАТУ

ПЛАН

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1	
1.1	
1.2	
РОЗДІЛ 2	
2.1	
2.2	
РОЗДІЛ 3	
3.1	
3.2	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА НАПИСАННЯ РЕЦЕНЗІЇ

Рецензія – це критичний відгук, що містить критичний розбір, аналізування та оцінювання дисертації, монографії, наукової статті, книги чи іншої наукової праці, виконаний рецензентом – особою, яка рецензує роботу та встановлює або надає їй оцінку.

Рецензія – це результат перероблення інформації первинного тексту, тобто тексту-оригіналу. Рецензія виконує дві функції: інформативну та оцінну, передбачає інформування про наукову працю й оцінювання та осмислення в науковому просторі певного знання. Це своєрідне спілкування рецензента з автором праці, їх діалог на задану тему. Тому особливість рецензії полягає в тому, що рецензент повинен мати культуру спілкування та вміти це продемонструвати в письмовій формі.

Рецензент може виявляти свої особистісні цінності, бути аналітиком чи полемістом, оцінюючи первинний документ та висуваючи свої зауваження, поради, рекомендації, ініціативи тощо.

Перш ніж написати рецензію, потрібно уважно вивчити наукову працю, оцінити її сильні й слабкі сторони, переваги та недоліки, визначити актуальність теми, наукову новизну результатів дослідження, їх затребуваність з огляду на запити певної наукової сфери й відповідної практики.

Перед початком роботи необхідно ознайомитися з авторським текстом, який рецензують, та визначитися з темою, що в ній розкривається.

Для написання рецензії потрібно таке:

1. З'ясувати, яку наукову проблему намагається вирішити автор, тобто питання, що виникає в процесі пізнання й потребує відповіді, якої ще немає. Адже наукова проблема – це знання, що лише формуються. Їх об'єктом є те, що людина ще не пізнала, але намагається це зробити, або те, що вступає в суперечність із наявними знаннями та потребує узгодження з іншими елементами наукової системи. Проблема як відсутність необхідних знань про щось відображає певну ситуацію в науці, що свідчить про неповноту та навіть обмеженість пізнавальних і практичних можливостей суб'єкта на певному етапі розвитку пізнання. Проте проблема водночас є засобом та методом пошуку нових наукових знань. Проблеми ж виникають як результат суперечностей у певній теорії, можливо, як наслідок невідповідності теорії спостереженням або як зіткнення теорії з практичною діяльністю.

То ж потрібно, не переказуючи змісту роботи, прокоментувати актуальність поданої проблеми, спосіб її вирішення автором та його значення для подальшого розвитку науки.

2. Зрозуміти мету наукової роботи та поставлені в ній дослідницькі завдання. Чи відповідають вони науковій проблемі? Чи зможуть вони її вирішити повністю або частково, в певних аспектах?

3. Визначити наукові методи, які використовує дослідник для вирішення поставлених завдань. Потрібно з'ясувати, чи є обґрунтованим їх використання і чи придатні вони для розв'язання наукової проблеми.

4. Проаналізувати джерельну базу, на яку спирається автор. Чи достатньою вона є? Водночас потрібно звернути увагу на достовірність джерел та доцільність їх використання.

5. Оцінити власний внесок автора у вирішення проблеми. З'ясувати, які припущення він робить чи, можливо, висуває нові наукові гіпотези або ідеї, надаючи певну доказову базу. Важливо звернути увагу на висновки, які робить автор. Чи відповідають вони поставленим завданням? Чи можна вважати їх істинними? Чи мають результати дослідження наукову новизну? Чи є вони достатньо обґрунтованими?

6. Висловити власну думку як рецензента щодо цінності проаналізованого дослідження, можливості застосування його результатів у подальших наукових дослідженнях, практичній діяльності, можливо, зазначити, яким чином. Бажано зауважити, чи може бути корисною рецензована робота для здобувачів третього рівня вищої освіти і як саме.

Рецензія може містити й певні негативні оцінки та зауваження, але вони повинні бути обґрунтованими, без різких форм висловлювання, з повагою до автора.

Також необхідно продумати структуру та зміст рецензії. Можливо, потрібно декілька разів перечитати текст та занотувати його найбільш важливі моменти і лише потім знову почати думати про зміст.

Як особливий тип тексту рецензія має специфічне оформлення, зумовлене сферою її застосування. Вона повинна містити назву роботи, її реквізити, інформацію про автора; опис проблеми, яку вивчають; рівень

актуальності роботи; важливі моменти роботи; думку рецензента щодо рецензованого тексту, підтверджену об'єктивними аргументами; дату й прізвище та ініціали рецензента.

Обсяг рецензії на наукову роботу повинен становити близько 700–800 слів.

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА СКЛАДАННЯ КОНСПЕКТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Конспект (від лат. *conspicere* – «огляд») – це стисле письмове викладення змісту чого-небудь, що складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, разом набираючи характеру стислого письмового викладення змісту книжки, статті, лекції тощо.

Конспект наукової статті – це стисле викладення її основних ідей, що дозволяє одержати загальне уявлення про її зміст і структуру. Призначення конспекту статті полягає в тому, щоб зробити основний зміст статті зрозумілим та доступним для розуміння, а за потреби мати можливість його швидко згадати, наприклад, під час підготовки презентації, реферату тощо.

Конспект повинен бути лаконічним і містити лише основні ідеї. Щоб правильно його скласти, спершу необхідно уважно прочитати всю статтю, виділити основні ідеї, лаконічно й точно їх викласти, не забуваючи про ставлення автора до обговорюваної проблеми. Водночас читаючи статтю, потрібно поділити її на абзаци та виділити в них важливу інформацію, підкреслити ключові ідеї й важливі факти, що повинні бути відображені в конспекті.

Конспект статті складається з окремих пунктів, що відображають розглядувані в ній питання. Усі пункти повинні бути змістовними, у вигляді стислих записів ключових моментів, здатних замінити прочитання всієї статті.

Безпосереднє написання конспекту повинне супроводжуватися відповідним його оформленням, наприклад, використанням пунктів статті як заголовків, складанням таблиці переліку ключових моментів тощо.

Також потрібно пам'ятати, що стаття має певну логічну структуру, що повинна відобразитися і в конспекті. Це вступ, основна частина, яку можна поділити на кілька підрозділів, та висновки.

Оформлення конспекту статті потребує уважності та продуманості. На початку конспекту потрібно зазначити тему статті та її автора, також дату публікації. Структура конспекту статті, як зазначалося вище, повинна відповідати структурі самої статті. Відповідно конспект статті теж повинен мати:

- вступну частину, в якій автор намагається зацікавити читача;
- основну частину, що містить дослідження теми та аргументи автора;
- пункт 1 основної частини, в якій автор зазвичай розглядає перший важливий аспект теми;
- пункт 2 основної частини (наступний аспект теми);
- пункт 3 основної частини (третій аспект теми за потреби);
- висновок на основі дослідження теми.

Конспект повинен бути написаний простою та зрозумілою мовою, мати мінімальну кількість вузько використовуваних наукових термінів, бути чітким і

зрозумілим, мати приклади для покращання розуміння матеріалу.

Одним з основних кроків під час складання конспекту статті є визначення ключових моментів. Ключові моменти – це основні ідеї та концепції, які автор хоче передати у своїй роботі. Визначення цих моментів допоможе переглянути матеріал уважніше й виділити основні теми, на які потрібно звернути увагу. Щоб правильно визначити ключові моменти, необхідно прочитати всю статтю кілька разів, виділити основні ідеї, пам'ятаючи, що вони можуть бути пов'язаними з іншими поняттями, які теж не повинні залишитися поза увагою. Зрештою, одержимо перелік тез, які можна використовувати під час написання конспекту статті.

ВИМОГИ ДО СКЛАДАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ТЕЗ

Тези в науковій сфері – один із способів письмової комунікації. Це стисло сформульовані основні думки, ключові аспекти та концепції автора, які можуть бути використані для конференції або наукової роботи. Це своєрідний концентрат певної авторської ідеї, що може стати фундаментом виступу, наукової доповіді, захисту дисертації, складовою дипломної чи курсової роботи.

З огляду на мету тези бувають вторинними й оригінальними. Вторинні тези слугують для виділення основної інформації в тому чи іншому джерелі (наприклад, підручнику, монографії, статті) під час читання чи реферування. Призначення вторинних тез – передати основний зміст тексту, його структуру, яку можна осмислювати далі. У цьому разі обсяг тез відповідає кількості інформаційних центрів тексту. Одній думці відповідає одна теза. Зазвичай їх складають мовою автора.

Оригінальні тези створюють як первинний текст. Вони можуть бути ключовими елементами майбутньої наукової роботи, стислою формою результатів наукового дослідження під час виступу на науковій конференції тощо.

Від наукової статті наукові тези відрізняються:

- обмеженою кількістю структурних елементів;
- стислістю висловлювань;
- відсутністю докладного аналізу, розширених обґрунтувань чогось, цитат інших авторів;

- малим обсягом, близько 1–2 друкованих сторінок.

Публікують тези до наукової статті, доповіді чи іншої наукової роботи в різноманітних спеціалізованих збірниках, наприклад:

- збірниках за матеріалами різних конференцій, де друкують тези доповідей конференції й тези наукових статей;
- профільних збірниках, присвячених будь-якій актуальній темі.

Тези повинні бути грамотними, логічними, з досить вузькою та зрозумілою темою. Їх правильне, послідовне викладення, що відповідає порядку лаконічно сформульованих аргументів автора, дозволяє за короткий час, наприклад, відведений для виступу на конференції, а це зазвичай 10–15 хвилин, донести сутність великої за обсягом інформації.

Кількість тез залежить від кількості завдань наукової роботи чи дослідження. Одній думці відповідає одна теза.

Вимоги до структури наукових тез різняться, оскільки їх установлюють самостійно видавництва, де здійснюється їх публікація, або організатори заходів, на яких із ними належить виступити. Зазвичай наукові тези містять такі елементи:

- вступ;
- основну частину;
- висновок.

Вступна частина наукових тез найчастіше обмежується актуальністю досліджуваної проблеми. Іноді

вимагають включати й додаткові елементи, серед яких ступінь розробленості теми в науковій літературі, мета дослідження, завдання, об'єкт дослідження, предмет дослідження, методологія тощо.

Найбільш поширеною вимогою до основної частини є її послідовний виклад, що відображає основні етапи дослідження та одержані результати. Це може бути й відображення основних аргументованих висновків та результатів, які наводять нумерованим списком.

Потрібно звернути увагу на те, що тези не пишуть у формі доповіді, реферату тощо. Це завжди лаконічний текст, розрахований на певну аудиторію у витриманому науковому стилі.

У тезах не використовують скорочення та аббревіатури, пряме цитування замінюють непрямым, виключають двозначні тлумачення понять.

Завершальна частина тез стисло засвідчує користь цієї роботи, значення її результатів для галузі дослідження тощо.

ПРАВИЛА НАПИСАННЯ ЕСЕ

Есе – прозовий літературний жанр. У перекладі з французької мови означає «нарис» або «малюнок». Есе відображає індивідуальні переживання автора, його погляд на те чи інше питання. Воно не дає вичерпної відповіді на певне питання, а відображає його власну думку чи враження. Саме наявність суб'єктивної авторської позиції щодо наявної проблеми, його ставлення до неї і є основною ознакою есе. Водночас автор не наполягає на своїй думці, а ніби запрошує читача обміркувати та обговорити її. Мета есе – спонукати читача до роздумів.

Есе передбачає якусь вузьку тему, що містить проблему, його пишуть у невимушеному стилі без занадто складних формулювань та довгих речень, воно підпорядковується авторській логіці й має внутрішню єдність, узгодженість його тверджень, відрізняється невеликим обсягом, хоча й не має обмеження кількості сторінок. Під час написання есе потрібно враховувати, на яку аудиторію воно розраховане.

Написання есе розвиває логіку, здатність аргументувати, грамотно подавати інформацію. Водночас есе не передбачає обов'язкового написання плану чи додержання вже наявного. Все залежить від автора, якщо йому краще писати за планом, тоді план потрібно скласти.

Як і більшість письмових робіт, структурно есе складається з трьох частин:

- вступної частини;
- основної частини;

- висновку.

Вступна частина може містити формулювання проблеми та її сутність, певну цитату для створення особливого емоційного настрою тощо.

Основна частина може демонструвати різні погляди щодо розглядуваної проблеми, торкатися історії питання, містити аргументи автора – судження, що висловлюються з метою переконання читача в істинності певної думки. Це можуть бути різні ситуації з життя, думки вчених, докази тощо.

Висновок об'єднує всі міркування, зроблені за кожною тезою, наведеною в основній частині. Читач повинен дійти логічного висновку, зважаючи на наведені авторські аргументи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бенуа Ален. Коротка історія ідеї прогресу. URL: <http://surl.li/r1kdz>.
2. Вайнберг С. Пояснюючи світ. Історія сучасної науки. Харків : КСД, 2019. 351 с.
3. Вілбер Кен. Коротка історія всього. Київ : Terra Incognita, 2020. 400 с.
4. Возняк Т. Що є істина? Наука та істина // Тексти та переклади. Харків : Фоліо, 1998. С. 363–373.
5. Гардашук Т. В. Нанотехнології та наноетика: суперечності обґрунтування. URL: http://files.odmu.edu.ua/anthropology/2017/01/a171_14.pdf.
6. Гроф С. Психологія майбутнього: уроки з сучасних досліджень свідомості / пер. з англ. Ярини Винницької та Олени Редчиць. Львів : Афіша, 2015. 328 с.
7. Декарт Р. Міркування про метод. URL: <https://www.management.com.ua/vision/vis017.html>.
8. Денєжніков С. С. Еволюція людини епохи хай-тек: трансгуманістичні перспективи. Філософія науки: традиції та інновації, 2014. № 1 (9). С. 92–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FilosNauk_2014_1_13.
9. Дискусії про методи наукового пізнання: емпіризм і раціоналізм. URL: <http://surl.li/kcesb>.
10. Добронравова І. С. Дескриптивність нелінійного теоретичного знання та самоорганізація нелінійної науки // Філософія освіти, 2017. № 1 (20). С. 30–41.
11. Добронравова І. С. Нелінійне мислення. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/fil-dumka91-6.htm>.

12. Добронравова І. С. Практична філософія науки. Суми : ВТД «Університетська книга», 2017. 351 с.
13. Дротянко Л. Г. Філософія наукового пізнання : підруч. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 224 с.
14. Епістемологічні моделі сучасного наукового дискурсу. URL: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/7-ch.htm>.
15. Етичний кодекс ученого України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09#Text>.
16. Етос науки. URL: <http://slovopedia.org.ua/104/53397/1083564.html>.
17. Заглада В. М. Фундаментальне і прикладне в науці: аксіологічні аспекти. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2660/1/08zvmnaa.pdf>.
18. Зубков М. Наукові революції як змінювання світогляду. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2017. № 869. С. 109–114. URI: <http://surl.li/kadcb>.
19. Карась А. Реальність у класичній і некласичній епістемології та її переусвідомлення. URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/10_2007/6.pdf.
20. Карівець І., Кадикало А. Сучасна філософія науки: теми і проблеми» : навч. посіб. із курсу «Філософія і методологія науки» для аспірантів. Львів : Львівська політехніка, 2024.
21. Керування натовпом. Теорія Ноама Хомського. URL: <https://psyhosoma.com/uk/keruvannya-natovpom-teoriya-noama-homskogo/>.

22. Критика К. Поппером принципів логічного позитивізму. URL: <https://referatss.com.ua/work/kritika-k-ropperom-principiv-logichnogo-pozitivizmu/>.

23. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.

24. Кун Томас. Структура наукових революцій. URL: <http://litopys.org.ua/kuhn/kuhn.htm>.

25. Лебідь А. Є. Концепт «істина» в аналітичній філософії : монографія. Суми : СумДУ, 2017. 381 с.

26. Лебідь А. Є. Кореспондентна теорія істини: переваги та недоліки // Філософія науки: традиції та інновації. 2013. № 1 (7). С. 61–69.

27. Лебідь А. Є. Парадигми наукової істини в аналітичній філософії : дис. д-ра філос. наук : 09.00.05 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 399 с.

28. Лебідь Є. Етичні проблеми науки і техніки : навч. посіб. Суми : СумДУ, 2016. С. 103–113 ; С. 126–143.

29. Ливицька І. Науковий дискурс: рівні та особливості аналізу. URL: <http://surl.li/kcdup>.

30. Логічна і фактична істинність // Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ ; Абрис, 2002. 743 с.

31. Лук'янець В. Парадигма // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голов. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с. С. 465.

32. МакГрегор Сью. Ніколескуанський і цюріхський підходи до трансдисциплінарності. URL: <http://surl.li/rlfcg>.

33. Мамфорд Льюїс. Міф про машину. Техніка і розвиток людини // Філософія науки : навч. посіб. / Сторожук С. В. та ін. Івано-Франківськ : Вид. Кушнір Г. М., 2017. С. 289–291.

34. Мельник В. Людиновимірність науки та її цивілізаційні виклики. URL: <http://surl.li/gueag>.

35. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://surl.li/tjer>.

36. Млинців А. К. Реалізм і антиреалізм: теоретико-пізнавальний аспект. URL: http://8ref.com/16/referat_160.html.

37. Наратив як метатеоретична парадигма. URL: <https://goal-int.org/narativ-yak-metateoretichna-paradigma/>.

38. Наука і цінності людського буття / М. П. Альчук та ін. ; за заг. ред. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 550 с.

39. Наукове прогнозування і суспільний прогрес. URL: http://ni.biz.ua/5/5_16/5_169987_nauchnoe-prognozirovanie-i-obshchestvenniy-progress.html.

40. Науковий дискурс: походження, характеристика, типи та приклади. URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/discurso-scientifico-890>.

41. Основи філософії : навч. посіб. / Л. О. Сандюк та ін. ; за. ред. М. Ф. Шмиголя. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 412 с.

42. Особистість і наука. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko-monogr/1.htm>.

43. Переломова О. С. Філософія наукового дискурсу // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 38. С. 164–167. URL: <http://surl.li/rgfvj>.

44. Пінкер С. Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки і прогресу. Київ : Наш формат, 2019. 560 с.

45. Попович М. В. Прийняття істини. Пізнання істини як розуміння: аналіз і синтез // Раціональність і виміри людського буття. Київ : Сфера, 1997. С. 122–127, С. 233–239.

46. Поппер К. Логіка та зріст наукового знання. URI: https://stud.com.ua/42280/filosofiya/filosofiya_metodologiya_nauki.

47. Пригожин І., Стенгерс І. Порядок з хаосу. Новий діалог людини з природою. URI: <http://surl.li/kadfq>.

48. Ратніков В. Когерентна концепція істини в сучасному гуманітарно-науковому знанні (До проблеми співвідношення природничо-наукового та гуманітарного знання) // Філософські науки. 2016. № 2. С. 117–123.

49. Раціональне та ірраціональне в пізнавальній діяльності. URL: <http://um.co.ua/8/8-7/8-79814.html>.

50. Розова Т. В., Чорна Л. В. Людина. Культура. Філософія. (Проблема людини в європейській філософії) : підруч. Київ ; Одеса : Освіта України, 2015. Кн. 1. 328 с.

51. Семантичне визначення істини // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. С. 376.

52. Стежко З. В. Навчальний посібник з курсу «Філософія науки». Кропивницький : ЦНТУ, 2020. 93 с.

53. Стенфордська філософська енциклопедія. URL: <https://plato.stanford.edu/index.html>.

54. Стояцька Г. М. Логіка та методологія наукових досліджень : конспект лекцій. Дніпро, 2016.

55. Тейлор Ч. Подолання епістемології // Після філософії: кінець чи трансформація? / Чарльз Тейлор ; пер. з англ. О. М. Соболев / упоряд.: К. Байнес та ін. Київ : Четверта хвиля, 2000. С. 406–431.

56. Теліженко Л. В. Любов як сутнісний атрибут буття людини // Науковий журнал «Філософія та політологія в контексті сучасної культури». Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2020. Вип. 2, т. 12. С. 46–52.

57. Теліженко Л. В., Ратушний О. В. Ситуація людини ХХІ ст.: глобалізаційні виклики і європейський досвід відповідей // Грані: науково-теоретичний альманах. Дніпро : Вид-во «Грані», 2021. Том 24, № 3. С. 112–118.

58. Тхоровська С. В. Метод дискурс-аналізу: поняття та застосування (на прикладі ідеологічного дискурсу) // Молодий вчений. 2022. № 2 (102). URL: <http://surl.li/kcizp>.

59. Філософія науки : курс лекцій з вивчення дисципліни для здобувачів III рівня вищої освіти «доктори філософії» спеціальності 204 «ТВППТ» денної та заочної форм навчання / О. П. Сидоренко. Одеса : ОДАУ, 2019. 156 с.

60. Філософія науки : навч. посіб. / І. М. Гоян та ін. ; за ред. С. В. Сторожук. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 420 с.

61. Петрук Н. К., Гапченко О. В., Левченко А. В. Філософія науки : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2018. 271 с.

62. Філософія науки : навч. посіб. / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, Т. В. Данилова, І. С. Матвієнко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. 588 с.

63. Філософія науки : підручник / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ Київський університет, 2018. 255 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>.

64. Філософія науки : підручник / О. П. Сидоренко та ін. ; за ред. О. П. Сидоренка. Одеса, 2020. 230 с.

65. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ ; Абрис, 2002. 743 с.

66. Фукуяма Ф. Наше постлюдське майбутнє: наслідки біотехнологічної революції. URL: <http://surl.li/ggnlw>.

67. Фундаментальні і прикладні дослідження в технічних науках. URL: <https://ibl.pp.ua/4/027093.html>.

68. Фундаментальні та прикладні дослідження. URL: <http://surl.li/kcjec>.

69. Ханстантинов В. О. Філософія науки : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2017. 188 с.

70. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 544 с.

71. Хартія трансдисциплінарності. URL: <http://surl.li/bdnng>.

72. Хокінг С. Короткі відповіді на великі питання. Київ : Вівсянка, 2019. 223 с.

73. Чуйко В. Л. Когнітивізм як об'єкт когнітології : монографія. Київ, 2007. 148 с. URL: <https://studfile.net/preview/9993486/>.

74. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположних методологій філософії науки : монографія. Київ, 2000. 252 с. URL: <http://surl.li/rgfzm>.

75. Шевчук С. Ф. Світогляд як результат взаємодії науки з іншими елементами духовного життя суспільства. URI: <http://surl.li/gudnb>.

76. Nicolescu B. From Modernity to Cosmodernity – Science, Culture, and Spirituality. New York (USA) : State University of New York (SUNY) Press, 2014.

77. Nicolescu B. Transdisciplinaridade: uma esperança para a humanidade // TRANSDISCIPLINARIDADE e educação do futuro / Florence Dravet, Florent Pasquier, Javier Collado, Gustavo de Castro, organizadores Brasília : Cátedra UNESCO de Juventude, Educação e Sociedade ; Universidade Católica de Brasília, 2019. P. 13–18.

Електронне навчальне видання

**Теліженко Людмила Вікторівна,
Лебідь Андрій Євгенійович**

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Редакторка С. М. Симоненко
Комп'ютерне верстання Л. В. Теліженко

Для оформлення обкладинки використано фрагмент фрески Рафаеля «Афінська школа».

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6, 22. Обл.-вид. арк. 5,98.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.